

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

JADID SHE’RIYATIDA IJTIMOIY MAVZULAR

Monografiya

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2024**

UO‘K: 894.375
KBK: 83.3(5O‘z)
A 81

Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi.

Jadid she‘riyatida ijtimoiy mavzular [Matn]: monografiya /
S.A. Arzikulova. – Toshkent: Bookmany print, 2024. – 78 b.

Mas‘ul muharrir:

Xolikova Nodira Djohongirovna,
ChDPU dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi.

Taqrizchilar:

Davlatova Adiba Raxmatovna,
ChDPU professori .v.b., filologiya fanlari doktori.

Shaymardonov Tilovmurod Abilayevich,
TIPI dotsenti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

Monografiyada o‘zbek jadid she‘riyatida ijtimoiy mavzular jadid adabiyotining yorqin namoyandalari Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon lirik merosi tahlili orqali ochib berilgan. Jadid she‘riyati bilan mumtoz she‘riyatning integral va differensial belgilari ko‘rsatilgan. Avloniy, Hamza, Cho‘lpon lirikasining vazn va janr xususiyatlari, badiiy obraz masalasi, g‘oyaviy yo‘nalishlari, ijtimoiy-siyosiy ahamiyati, ulardagi ramziylikning o‘ziga xos jihatlari misollar yordamida qiyosiy tadqiq etilgan.

Monografiya talabalar va maktab o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ilmiy-texnik Kengashining 2024-yil 29-oktabrdagi 4-sonli majlis bayonnomasiga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-06-317-6

© Arzikulova S.A., 2024.
© “Bookmany print” nashriyoti, 2024.

KIRISH

XX asr boshlaridayoq milliy ozodlik bayrog‘ini baland ko‘tarib jahon jamoatchiligini o‘ziga qaratgan jadidchilik adabiyoti hamisha e‘tiborga loyiqdir. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganidek: “Umuman, biz jadidchilik harakati, ma‘rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o‘rganishimiz kerak. Bu ma‘naviy xazinani qancha ko‘p o‘rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko‘p savollarga to‘g‘ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ‘ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi”¹. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev bu masalaga katta e‘tibor qaratayotganining yana bir yorqin dalili 2020-yil 8-oktabrdagi “Qatag‘on qurbonlari merosini yanada chuqur o‘rganish va ular xotirasini abadiylashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 5598-sonli farmoyishidir. “XX asr xalqlar hayotida azob-uqubatlar, tajovuzlar, fojialar barobarida buyuk bunyodkorliklar davri bo‘ldi. Shu bois, asr kechmishlarining har birini maxsus, alohida anglashimiz, o‘rganishimiz, tahlil qilishimiz kerak. Negaki, o‘sha tarix kelgusi avlod uchun ham saboq bo‘ladi”².

XX asr keskin ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga boy bo‘ldi. Bu ijtimoiy-siyosiy, ma‘rifiy jarayonlar esa bevosita adabiyotga ta‘sir o‘tkazdi. Xususan, bu davr she‘riyati shu jarayonlarning aks-sadosi sifatida maydonga keldi. Lekin mustamlaka davri she‘riyatini, umuman mustamlakachilik adabiyotini xolis va shaffof tadqiq etishga to‘la yo‘l ochilmadi. Ularni ilmiy-nazariy baholashda izchillik bilan ish tutilmadi.

Yurtimiz mustaqillikni qo‘lga kiritgach, XX asr adabiyotini chuqur o‘rganish uchun yo‘l ochildi. XX asr boshlari o‘zbek she‘riyatining yangilanish tamoyillarini, undagi janr, vazn masalalarini, ramziylik va g‘oyaviy konsepsiyalarini o‘rganish yuzasidan bir qator tadqiqot ishlari olib borildi. Shunday bo‘lsa-da, bu yo‘nalishning ochilmagan qirralarini ko‘rsatib berish o‘zbek adabiyotshunosligi oldida turgan eng muhim va dolzarb masalalardan biri bo‘lib

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: Tasvir, 2020. – B. 50-51.

²Qatag‘on qurbonlari xotira kitobi , I qism. –T.: Akademnashr, 2021. B 7.

qolmoqda, chunki jadid she'riyati katta dengiz bo'lsa, unga suv quygan daryolar – jadid shoirlari yuksak mahorat egalari ekanligi tadqiqotlarda isbotini topgan haqiqatdir.

Jadid ijodkorlari orasida Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon kabi millat ziyolilarining publitsist, nosir, dramaturg, ayniqsa, shoir sifatidagi izlanishlari betakror iste'dod, keng dunyoqarash va milliy tafakkurning mevasi ekanligi bilan ajralib turadi. Shu bois Avloniy, Hamza, Cho'lpon kabi jadid namoyandalarining ijodiy qarashlarini tadrijiy va qiyosiy tarzda o'rganish, ilmiy-amaliy jihatdan foydalanish bugungi kun uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O'zbek jadid she'riyatining ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy xususiyatlari, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon she'riyatida poetik shakl, mazmun, o'zbek jadid she'riyati taraqqiyoti tamoyillarini belgilovchi omillarni aniqlash, Avloniy, Hamza, Cho'lpon lirikasiga xos ijtimoiy-siyosiy va adabiy-estetik ruhning uyg'unligini ko'rsatib berish, ma'rifat va ozodlik mavzusi ijodkor "men"i va lirik qahramon kechinmalari bilan o'zaro uyg'unligi misollar yordamida ko'rsatib berish, uchala shoir ijodidagi mumtoz janrlarga va xalq og'zaki ijodiga xos xususiyatlarni o'zida jamlagan "milliy she'rlar" ijodkorlarning milliy adabiy-estetik tafakkuri mahsuli ekanligi misollar bilan dalillash she'riyatida poetik obraz yangilanishi qonuniyatlari Vatan va millat obrazi, ma'rifatli va ilmsiz zamondoshlar obrazi orqali ijodkor estetik idealining badiiy in'ikosi sifatida milliy she'riyatimizda o'ziga xos yangilik she'rlar tahlili orqali ilmiy-nazariy xulosalar berish muhim masalalardan sanaladi.

Jahon adabiyotshunosligida jadid she'riyati, xususan, o'zbek jadid she'riyati masalasini E.Olvort, A.Bennigsen, T.Xo'jao'g'li, H.Komatsu, A.Holid kabi olimlar chuqur tadqiq etishgan³. Rus

³Allworth E. The Modern Uzbeks: from the 14th Century to the Present. A Cultural History. – Hoover Institution Press, 1990. – 424 p; O'sha muallif. Evading Reality. – Leiden: Brill, 2002. – 372 p; O'sha muallif. Uzbek literary politics. – Hague: Mouton, 1964. – 366 p. Bennigsen A. Islam in the Soviet Union. – New York: Frederick A. Prager, 1967. – 272 p; T. Kocaoglu T. Nationality identity in soviet central asian literature: kazakh and uzbek prose fiction of the post-stalin period. Diss.work. – New York: University of Columbia, 1983; O'sha muallif. Indian revolutionaries as metaphor in modern uzbek literature // Asia Annual, 2004. – New Delhi: Shipra Publications 2004. – R.1-23; Komatsu H. Revolutionary Central Asia: A Portrait of Abdurauf Fitrat. – Tokyo: University of Tokyo Press, 1996; O'sha muallif. 20 Yuz yil Baslarinda

adabiyotshunosligida esa N.Aseev, I.Bexer, Yu.Borev, S.Vladimirov, Ya.Parandovskiy, N.M.Shanskiy, G.Dmitriyev, R.Muxammedshin, E.Mamisheva, I.Miftaxov kabi olimlarning she'riyatning yangilanishi, obrazlar poetikasi, jadid she'riyati tarixiy ildizlari masalalariga doir asarlari chop etilgan⁴.

Turkiy xalqlar adabiyotshunosligida jadid she'riyati milliy adabiyotlar doirasida tekshirilgan. Xususan, I.Marash, D.Hamzabekuli, A.So'egova, D.Saparaliev tadqiqotlarida o'zbek, turk, turkman, qirg'iz, qozoq jadid she'riyati ilmiy-nazariy jihatdan o'rganilgan⁵.

O'zbek adabiyotshunosligida XIX asr oxiri XX asr boshlari o'zbek she'riyati O.Sharafiddinov, B.Qosimov, U.Normatov, N.Karimov, I.G'afurov, Sh.Turdiyev, H.Boltaboyev, A.Jalolov, O.To'laboyev kabi olimlarning ishlarida tadqiq etilgan. Shuningdek, o'sha davr ijtimoiy voqeligini o'rganishda U.Dolimov, Sh.Rizayev, B.Karimov, Z.Abdurashidov, N.Egamqulova kabi olimlarning tadqiqotlari jadid adabiyoti masalasini yoritishda muhim ahamiyat

Orta Asyada Turkculuk ve Devrim Hareketleri. – Ankara: Turhan Kitabevi, 1993; O'sha muallif. Uç ceditci ve deg'ışen dünya // // Türkistan'da Enilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924 (*Osman Hoca Anısına İncelemeler*). Hazırlayan: Timur Kocaoğlu. İkinci Baski. – Hollanda: Haarlem, 2018. – P.304-318; Khalid A. Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia. – California: University of California Press, 2007. – 272 p; Sarfraz Khan. Muslim Reformist Political Thought: revivalists, modernists and free will routledge. – London, 2003. – 236 p.

⁴ Асеев Н. Зачем и кому нужна поэзия. – Москва: Сов. писател, 1961. – 557 с.; Бехер И. Любовь моя, поэзия -Москва: Худ. лит., 1965. – 559 с.; Боров Ю. Искусство интерпретации и оценки (опыт прочтения «Медную всадника»). – Москва: Сов. писатель, 1981. – 399 с; Владимиров С. Стих и образ. – Москва: Сов. писатель, 1968. – 159 с.; Парандовский Я. Алхимия слова. – Москва: Прогресс, 1971. – 184 с.; Шанский Н.М. Лингвистический анализ художественного текста. –Л.: Просвещение, 1990. – 415 с. Г. Л. Дмитриев. Индиан Революционарис ин Централ Асия. – Колката: Хопе Индиа Публисатионс фор Маулана Абул Калам Азад Институте, 2002;

⁵ Hamzabekuli D. Jaditshildil jane alash ug'ymdar men terminder sozdigi. – Nursultan, 2000. Qarang:

<https://veduboxsystem.zoom.us/j/95569996411?pwd=ZWZYLzE1ZE9ucjBhM3dZUG1rYkVTQT09> (Maraş İ. Kadimci literatürdeki ceditçi tiplerleri / ÇTAS 2021; Hamzabekuli D. Mağcan Cumabay ve ceditçilik / ÇTAS 2021), <https://veduboxsystem.zoom.us/j/98316032937?pwd=NGJlYTlUW5dQzVXUmfPd0hVVi9vdz09> (Söegova A. Türkmen cedit edebiyati ÇTAS 2021), <https://veduboxsystem.zoom.us/j/96271484596?pwd=cU9JRE1yNUxsR0NxbUVnM0krbW44QT09> (Saparaliev D.) XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Kirgizistan'da ceditlerle ilgili belgeler / ÇTAS 2021).